

เหรียญเสมาที่ระลึก: เหรียญพระราชทานสำหรับเด็ก

นางสาวณัฐกานต์ จันทะยอด *

นับแต่อดีตพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีหน้าที่ปกครองและปกป้องราชอาณาจักรจากอริราชศัตรู อีกทั้งทรงเป็นผู้นำทัพในการต่อสู้กับศัตรูเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ทหาร เมื่อบ้านเมืองว่างเว้นจากการทำสงคราม ก็มีพระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง โดยบางครั้งมีพระราชประสงค์ที่จะทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง จึงเป็นเหตุให้ต้องเสด็จพระราชดำเนินไปตรวจราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกล

ในสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงริเริ่มเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นพระองค์แรก^๑ เพื่อทรงเยี่ยมราษฎรและตรวจราชการตามหัวเมืองไกล ๆ ในพระราชอาณาเขต ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระบรมราโชบายตามแบบอย่างพระราชบิดา ในการเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือเพื่อสำรวจความเป็นไปในแต่ละหัวเมือง ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร ปัญหาต่าง ๆ และการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ในการพระราชทานสิ่งของเพื่อเป็นที่ระลึกในการเสด็จประพาสหัวเมืองในครั้งนี้ด้วย

ทรงฉายพระรูปหมู่ที่พระราชวังบางปะอิน
เมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๔๔
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

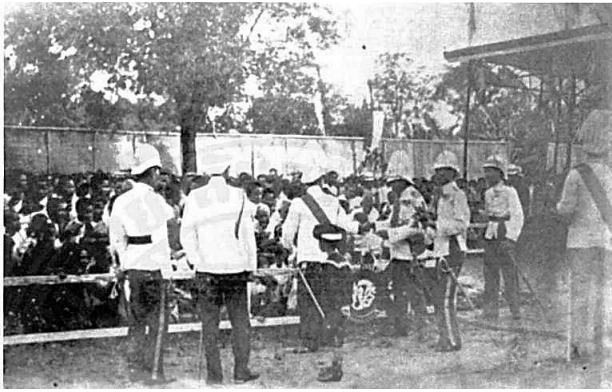
การพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกแก่เด็กเมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๔๔

การเสด็จพระราชดำเนินประพาสมณฑลฝ่ายเหนือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินโดยทางรถไฟจากพระนคร เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึงพระราชวังบางปะอิน และมีกำหนดออกจากบางปะอินวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยทรงเรือพระที่นั่งไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาจนถึงเมืองฝาง เมืองอุตรดิตถ์ เมืองนครสวรรค์ ทรงเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินผ่าน

* ภัณฑารักษ์ชำนาญการ สำนักทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน กรมธนารักษ์

^๑ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต.๑๑.๒/๒ รัชกาลที่ ๕. เสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

ในพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาการพระนครแทนพระองค์ขณะนั้น โดยมีเหตุการณ์สำคัญ คือ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปราชจำลองที่เมืองพิษณุโลก เพื่ออัญเชิญมาเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร นอกจากนี้ นับเป็นครั้งแรกในการพระราชทานพระแสงราชศัสตราแก่ผู้ว่าราชการไว้ประจำมณฑล และพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึก จปร แก่เด็กชาวเมืองต่าง ๆ ที่เสด็จพระราชดำเนินผ่าน^๒

ภาพถ่าย: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเสมาแก่เด็ก เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ
ภาพขาว: ราษฎรเฝ้ารับเสด็จฯ ที่วัดป่าโมกข์ เมืองอ่างทอง
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เหรียญเสมาที่ระลึก จปร เป็นเหรียญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อสำหรับพระราชทานเป็นของขวัญแก่เด็กชายและเด็กหญิงที่มาเฝ้ารับเสด็จตามสถานที่ต่าง ๆ ขณะพระองค์เสด็จพระราชดำเนินประพาสมณฑลหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตาคุณานที่พระองค์ทรงมีต่อราษฎรอย่างแท้จริง สำหรับการพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกให้แก่เด็กเริ่มเมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ณ พลับพลารับเสด็จที่เมืองชัยนาท^๓ และจนตลอดหนทางที่เสด็จพระราชดำเนินตามสถานที่และเมืองต่าง ๆ เหล่าบรรดาราษฎรจะพาบบุตรหลานมาคอยเข้าเฝ้ารับเพื่อรับพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกจากพระหัตถ์

ลักษณะเหรียญเสมาที่ระลึก จปร

เป็นเหรียญรูปเสมา ด้านบนเป็นหลอดสำหรับร้อยเชือก ด้านหน้า เป็นพระปรมาภิไธยย่อ “จปร” อยู่ภายใต้พระจุลมงกุฏ (พระเกี้ยว) เปล่งรัศมี และมีข้อความอยู่โดยรอบว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน” ด้านหลังไม่มีรูปหรือข้อความ ผลิตด้วยทองคำ และเงิน น้ำหนัก ๑๖.๙๗ กรัม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๙๐ ซม. หนา ๐.๒๕ เซนติเมตร

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ ๕ นับในหนังสือเรื่องเที่ยวต่าง ๆ เปนภาคที่ ๕. เจ้าจอมมารดาโหมด ให้พิมพ์ในงานฉลองอายุครบ ๖๐ ทศ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕. (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕). หน้า ๑๓.

^๓ เรื่องเดิม. หน้า ๕.

เหรียญเสมาที่ระลึก จปร แบบมีลูกคั่น ชนิดทองคำ และชนิดเงิน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์านุรักษ์

สำหรับเหรียญเสมาที่ระลึก จปร ทองคำ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานให้หม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการผู้ใหญ่ที่ตามเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือด้วย

การพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกแก่เด็กเมื่อคราวงานพระราชพิธีทวิธาภิเศก พ.ศ. ๒๔๔๖

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ (ร.ศ. ๑๒๒) ซึ่งตรงกับงานพระราชพิธีทวิธาภิเศก ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติเป็นปีที่ ๓๖ ในรัชกาล นับเป็น ๒ เท่าของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และเป็นปีเดียวกับงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา โดยมีการจัดพระราชพิธีเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมพระราชพิธีเฉลิมสิริราชสมบัติกับการพระราชพิธีฉัตรมงคลเป็นงานเดียวในเดือนพฤศจิกายน เรียกชื่อว่า “พระราชพิธีทวิธาภิเศก” และในการพระราชพิธีในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริถึงเด็กที่เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลหัวเมืองต่าง ๆ และทรงพระราชทานเหรียญเสมาแก่เด็กเหล่านั้นเป็นที่ระลึก แต่เด็กในพระนครและหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ นอกจากเมืองธัญบุรี ก็ยังไม่เคยได้รับพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึก ดังนั้น พระองค์จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงนครสวรรค์ธำรงเสนาบดีกระทรวงนครบาล ประกาศให้ประชาชนในมณฑลกรุงเทพฯ ได้ทราบถึงกำหนดวันพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกแก่เด็กในมณฑลกรุงเทพฯ และโดยรอบในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์ เดือนสิบสอง ขึ้นสิบสองค่ำ ปีกะเบ็ญจศก ตั้งแต่ ๓ โมงเช้า ถึง บ่าย ๔ โมง โดยจัดขึ้น ณ บริเวณท้องสนามหลวง และมีการจัดศาลาทาน แจกของเล่นแก่เด็กทั้งหลาย การเล่นเกมหรรษา โขน ละคร จั้ว ลีเก และอื่น ๆ^๔ เพื่อให้เด็กและผู้ที่เกี่ยวข้องงานครั้งนี้ได้เพลิดเพลินอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ได้มอบหมายให้นายอำเภอกำนัน และผู้ใหญ่บ้านแจ้งประกาศให้ประชาชนทุกท้องที่ได้ทราบโดยทั่วกัน และให้ผู้ปกครองที่พาบุตรหลานที่มีอายุไม่เกิน ๙ ขวบเข้ารับพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึก จะมีข้อมูทางเข้าไปที่ท้องสนามหลวงแบ่งเป็น ๙ ตำบล ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินออกประทับพลับพลา ณ ท้องสนามหลวง เพื่อทรงทอดพระเนตรการพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึก ให้ราษฎรและเด็กทั้งหลายเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับเสด็จฯ โดยผู้ปกครองที่พาเด็กมานั้นจะต้องแต่งกายให้เรียบร้อย ซึ่งผู้ใหญ่คนหนึ่งจะพาเด็กคนหนึ่ง หรือผู้ใหญ่หนึ่งคนจะพาเด็กหลาย ๆ คนเข้าไปก็ได้

^๔ ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศแจ้งกำหนดวันพระราชทานเสมาเด็กในมณฑลกรุงเทพฯพระมหานคร. วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๑๒๒. เล่ม ๒๐. หน้า ๔๙๓.

แต่เนื่องด้วยวันงานมีเด็กที่มารับพระราชทานเหรียญจำนวนมาก การที่จะพระราชทานให้กับเด็กทุกคนด้วยพระองค์เองจึงไม่ทั่วถึง พระองค์จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการบริพาร กระทรวงต่าง ๆ รับเหรียญเสมาที่ระลึกไปแจกให้แก่เด็กอีกทีหนึ่ง ซึ่งลักษณะรูปแบบเหรียญเสมาที่ระลึกในงานพระราชพิธีวิสาขบูชาเป็นแบบเดียวกันกับพระราชทานแก่เด็กเมื่อครั้งเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ

การพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกแก่เด็กเมื่อคราวเสด็จกลับยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๕๐

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ในงานพระราชกุศลรัชมงคล เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์สมบัติยาวนานเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศกที่ทรงครองราชย์ยืนยาวกว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ที่เคยมีมาของไทย จึงได้มีการจัดงานพระราชพิธีเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่อีกครั้ง หลังจากทีพระองค์ทรงเสด็จกลับจากประพาสยุโรป ครั้งที่ ๒ และงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างเหรียญเสมาที่ระลึกและเหรียญรัชมังคลาภิเศก สำหรับพระราชทานแก่เด็กและข้าราชการ

การสร้างเหรียญเสมาที่ระลึกเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ ๒ ก็เนื่องด้วยในคราวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ ทรงเห็นว่าเหรียญเสมาเป็นที่นิยมกันในหมู่ราษฎร ผู้ปกครองเด็กถือว่าเป็นสิริมงคลมักจะให้เด็กห้อยเหรียญเสมาติดตัวเสมอ เชื่อกันว่าช่วยปกป้องรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญเสมาสำหรับพระราชทานแก่เด็กอีกครั้ง โดยแตกต่างจากของเดิมที่เป็นลวดลายอักษรย่อพระนามมาเป็นพระบรมรูปพระองค์แทน^๕ ซึ่งได้ว่าจ้างให้โรงกษาปณ์ของฝรั่งเศส (Monnaie de Paris) เป็นผู้ผลิตเหรียญเสมาและเหรียญรัชมังคลาภิเศก จากหลักฐานในจดหมายของหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์ กฤดากร เอกอัครราชทูต ประจำกรุงปารีสในสมัยนั้นส่งถึงพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานกราบทูลเรื่องการจัดผลิตเหรียญเสมา และการจัดส่งโดยทางเรือมายังกรุงเทพฯ ในนามของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ^๖ โดยมีเหรียญเสมาที่ผลิตด้วยแร่ขาว^๗ จำนวน ๑๐๐,๐๐๐ เหรียญ (ส่งมา ๔ ครั้ง) เหรียญเงิน ๕๐๐ เหรียญ และทองคำ ๓๐ เหรียญ ซึ่งส่งมาพร้อมกับเหรียญที่ระลึกรัชมังคลาภิเศก ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้จัดส่งมาถึงกรุงเทพฯ ก่อนที่พระองค์จะเสด็จกลับมาถึงพระนคร เพื่อนำไปพระราชทานแก่บุตรธิดาชาวพระนคร^๘ ให้เป็นของที่ระลึกในการเสด็จกลับจากยุโรป ครั้งที่ ๒

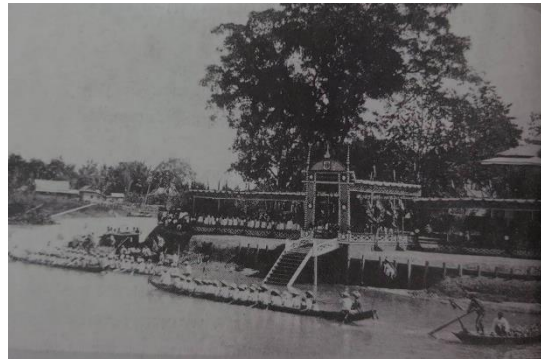
^๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้านว่าด้วยการส่งเสด็จการรักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่แลการรับเสด็จคืนพระนคร คราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวบรวมและจัดพิมพ์ถวายพระอรรคชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี. (กรุงเทพฯ: ไสภณพิพิธธรรมสถาน, ๒๔๖๖). หน้า ๑๒๐.

^๖ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศก ร.ศ. ๑๒๖, ร.ศ. ๑๒๗. (กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ตโปรดักชั่น, ๒๕๒๗). หน้า ๑๕ - ๑๘.

^๗ นิกเกิล ผสมทองแดง และสังกะสี บางทีเรียก อัลปาก้า

^๘ กรมศิลปากร. เรื่องเดิม. หน้า ๔๕.

การเสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปก่อนที่ถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จเยือนเมืองตราดและเมืองจันทบุรี เพื่อแสดงความยินดีต่อชาวเมืองทั้งสองในการ กลับคืนสู่อำนาจการปกครองของสยามที่ถูกฝรั่งเศสยึดครองนับตั้งแต่เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระแสงราชศัตราวุธประจำเมืองเพื่อเป็นสิริมงคลกับผู้ว่าราชการเมือง และพระราชทานเหรียญเสมา ที่ระลึกในการเสด็จกลับจากยุโรปแก่เด็กทุกคน รวมถึงเด็กที่เกาะช้างด้วย เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียน ราษฎรเมืองจันทบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินและสิ่งของแก่ราษฎร และเหรียญเสมาที่ระลึก แก่เด็ก ๆ จำนวนมาก ก่อนจะเสด็จกลับพระนคร

ภาพซ้าย: พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระพาสเมืองตราด หลังเสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ ๒
ภาพขวา: ทำนารับเสด็จที่เมืองจันทบุรี ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในการเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนครพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานของฝากรวมถึงเหรียญเสมาแก่บุตรหลานผู้ที่มารับเสด็จ ดั่งหม่อมเจ้าพูนพิศมัยได้กล่าวไว้ว่า “...เรือออกข้ามทะเลไปเมืองจันทบุรี และเมืองตราด ซึ่งได้คืนมาจากคติ ร.ศ. ๑๑๒ ใหม่ ๆ แล้วจึงเสด็จกลับกรุงเทพมหานคร ในระยะทางกลางทะเลนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานของฝากแก่ผู้ไปรับเสด็จแทบทุกคน ข้าพเจ้าและหญิงเหลือ ก็ได้รับพระราชทานเสมา ทรงผูกพระราชทานเอง...”^๙

ภาพงานรับเสด็จรัชกาลที่ ๕ หลังจากเสด็จกลับจากยุโรป ครั้งที่ ๒
(ชุมนุมมยุทธนาธิการ) ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

^๙ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล. **ประชุมพระราชนิพนธ์**. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงบัณฑิต, ม.ม.ป).

การจัดงานรับเสด็จบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพาร ข้าราชการ และพ่อค้าต่าง ๆ ได้จัดสร้างซุ้มรับเสด็จที่ยิ่งใหญ่อลังการและประดับตกแต่งเส้นทางที่จะเสด็จราชดำเนินไว้อย่างสวยงาม ถนนหนทางก็เต็มไปด้วยราษฎรที่พากันหลาณาเข้ามารับเสด็จเป็นจำนวนมาก ในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเหรียญเสมาเป็นที่ระลึกให้แก่เด็กและราษฎรที่มารับเสด็จตั้งแต่ท้องสนามหลวงตลอดถนนราชดำเนินนอก

ศาลาอันเตปรุริณในสมัยรัชกาลที่ ๕
ที่มา: <https://cklanpratoom.wordpress.com/>

นอกจากนี้ยังทรงพระราชทานเหรียญเสมาที่ระลึกเสด็จกลับจากยุโรป ครั้งที่ ๒ ในงานเลี้ยงสโมสรอันเตปรุริณ^{๑๐} ตั้งข้อความว่า “...แจกกันในสโมสร “อันเต” สมาชิกคน ๑ ได้พระราชทานพระบรมรูปถ่ายในเวลาเสด็จไปยุโรปคราวนี้องค์ ๑ กับเสมาทองขาวลายพระบรมรูปอย่างเช่นแจกเด็กชาวพระนครอัน ๑ ทั่วกัน...”^{๑๑} ซึ่งผู้ที่ได้รับพระราชทานก็จะนำไปผูกให้กับบุตรหลาน เพราะเห็นว่าเสมาเป็นของสำหรับเด็ก บางคนเก็บไว้เป็นที่ระลึกก็มี โดยชนิดทองคำพระราชทานแก่เด็กผู้มีบรรดาศักดิ์สูงและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใกล้ชิด ซึ่งนิยมเรียกกันว่า มีชื่อเรียกกันว่า “เหรียญเสมาเด็ก” หรือ “เหรียญแจกเด็ก”

ลักษณะเหรียญเสมาที่ระลึกเสด็จกลับจากยุโรป ครั้งที่ ๒

ด้านบนมีห่วงกลม ด้านหน้า เป็นพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครึ่งพระองค์ ผินพระพักตร์ไปทางขวาของเหรียญทรงเครื่องยศทหารมหาดเล็กและมีพระปรมาภิไธยอยู่เบื้องบน “จุฬาลงกรณ์” เบื้องล่าง “บรมราชาธิราช” ริมพระอังสาด้านขวามีข้อความว่า “A.PATEY” ด้านหลัง มีข้อความว่า “เสด็จกลับจากยุโรป โดยมีตัวเลข ๔๐ อยู่บน รศ ๑๒๖” ผู้ออกแบบเหรียญ คือ August Patey

ภาพถ่าย: เหรียญเสมาที่ระลึกเสด็จกลับจากยุโรป ร.ศ. ๑๒๖ ชนิดเงิน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์านุรักษ์

^{๑๐} ศาลาโถงทำด้วยเครื่องไม้มาจาก ตั้งอยู่ริมสนามหน้าตรงข้ามกับพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต สำหรับเป็นที่จัดงานเลี้ยงของสมาชิก ประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการในพระองค์ (กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้ตั้งชื่อให้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า “สโมสรอันเต” มีสมาชิกประมาณ ๕๐ กว่าคน)

^{๑๑} กรมศิลปากร. เรื่องเดิม. หน้า ๑๑๙.

เหรียญเสมาที่ระลึกเป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเอาพระทัยใส่ในราษฎรของพระองค์โดยเฉพาะเด็กไม่ว่าชายหรือหญิง แม้จะอยู่ไกลหรือไกลพระองค์ก็ทรงดำริถึงและพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ รวมถึงเหรียญเสมาให้แก่เด็กเป็นของที่ระลึก โดยเหรียญดังกล่าวผู้ปกครองนิยมนำมาร้อยเชือกสำหรับห้อยคอหรือผูกข้อมือให้กับบุตรหลาน บางคนเก็บไว้เพื่อบูชา โดยเชื่อกันว่า เหรียญที่พระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินเป็นสิ่งมงคลอย่างยิ่ง สามารถคุ้มครองและรักษาโรคร้ายไข้เจ็บได้

ปัจจุบันเหรียญเสมาที่ระลึกกลายเป็นวัตถุมงคลที่ได้รับความนิยมและหายาก สำนักทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดินจึงได้นำเหรียญเสมาที่ระลึก จปร และเหรียญเสมาที่ระลึกเสด็จกลับจากยุโรป ร.ศ. ๑๒๖ มาจัดแสดงในนิทรรศการเหรียญชั้น ๒ อาคารพิพิธภัณฑ์เหรียญฯ อนุรักษ ให้ผู้ที่สนใจเข้าชมและศึกษาหาความรู้

หนังสืออ้างอิง

กรมศิลปากร. จดหมายเหตุพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ร.ศ. ๑๒๖, ร.ศ. ๑๒๗. กรุงเทพฯ: ยูไนเต็ดโปรดักชั่น. ๒๕๒๗.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้านว่าด้วยการส่งเสริม การรักษา พระนครเวลาเสด็จไม่อยู่แลการรับเสด็จคืนพระนคร คราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งหลัง. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวบรวมและจัดพิมพ์ถวายพระอรรค ชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี. กรุงเทพฯ: โสภณพิพิธธรรมการ. ๒๕๖๖.

_____. พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕ นับในหนังสือเรื่องเที่ยวต่าง ๆ เปนภาคที่ ๕. เจ้าจอมมารดาโหมต รัชกาลที่ ๕ พิมพ์ในงานฉลองอายุครบ ๖๐ ทศ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๕๖๕. พระนคร: โรงพิมพ์ไท. ๒๕๖๕.

ยุวดี ศิริ. ชุมรับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ: มติชน. พิมพ์ครั้งแรก ๒๕๔๙.

ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศแจ้งกำหนดวันพระราชทานเสมาเด็กในมณฑลกรุงเทพพระมหานคร. วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๑๒๒. เล่ม ๒๐. หน้า ๔๙๓

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ต.๑๑.๒/๒ รัชกาลที่ ๕. เสด็จประพาสชวา.

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล. ประชุมพระราชนิพนธ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บำรุงบัณฑิต, ม.ม.ป.